

Kulturhistorisk inventering

MOCKFJÄRDS KYRKOGÅRD

Gagnefs socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:14

Kulturhistorisk inventering

MOCKFJÄRDS KYRKOGRÅRD

Gagnefs socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:14

FÖRFATTAD AV: SIMON LANGWAGEN

Dnr: 121/17

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Simon Langwagen, Dalarnas museum

Omslag: Mockfjärds kyrkogård , sydost om kyrkan.

Bilagor

Bilaga 1.....	Områdesbeskrivningar
Bilaga 2.....	Kulturhistoriska värden

Bilaga 3.....	Område A
Bilaga 4.....	Område B
Bilaga 5.....	Område C
Bilaga 6.....	Område D
Bilaga 7.....	Område E
Bilaga 8.....	Område F
Bilaga 9.....	Område G
Bilaga 10.....	Område H
Bilaga 11.....	Område I
Bilaga 12.....	Område J

INNEHÅLL

INLEDNING.....	1
Bakgrund.....	1
Läge och administrativ historik.....	1
Syfte.....	1
Användningsområden.....	1
Rapportens upplägg.....	1
Process och metod.....	1
Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar.....	2
KYRKOGÅRDEN I DAG.....	4
Översiktskarta.....	6
Beskrivning av kyrkogården, Toppografi.....	8
Belysning, Ekonomibyggnader.....	9
Bänkar, Gångar.....	10
Anslutande infrastruktur, Omgårdningar.....	11
Grindar, Tappställen.....	12
Växtlighet.....	13
Särskilt framträdande karaktärsdrag.....	14
KULTURHISTORISKA SAMMANHANG.....	16
Sammanfattande kronologi.....	19
Mockfjärd som historisk kontext.....	21
En sanitär kyrkogård.....	23
Trädgårdsarkitektur på Mockfjärds kyrkogård.....	26
Församlingsborna.....	27
Allmänna och enskilda gravar.....	28
Gravvårdar i början av 1900-talet.....	30
Modernismens kyrkogård.....	32
Reflektioner, källkritik.....	34
Personhistoriskt viktiga gravvårdar.....	35
KÄLLOR.....	37

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Gagnefs pastorat har Dalarnas museum genomfört en inventering av Mockfjärds kyrkogård. Arbetet genomfördes sommaren 2018 av byggnadsantikvarien Simon Langwagen.

Läge och administrativ historik

Kyrkogården är belägen i Mockfjärds tätort på Västerdalälvens södra sida, med järnvägen gränsande till söder och älvens strandbank till nordväst. Kyrkogården nyttjades historiskt främst av människor från Mockfjärdsbyn och kringliggande småsamhällen. Mockfjärd som Ortsnamn omnämns redan 1386, men en regelrätt kyrkogård anlades på orten först på 1680-talet. Byn utgjorde en egen kapellförsamling från och med 1620-talet, och ombildades 1933 till att bli annexförsamling, varvid moderkyrkan fortfarande ligger i Gagnef. Idag utgör Mockfjärd den näst största tätorten i Gagnefs kommun.

Syfte

Syftet med inventeringen är att undersöka på vilket sätt Mockfjärds kyrkogård och dess beståndsdelar är kulturhistoriskt värdefulla. Inventeringen skall utöver detta peka ut särskilt kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar för hänsynsfull hantering i framtida förvaltning av kyrkogården och dess kulturhistoriska värden.

Användningsområden

Inventeringen utgår ifrån en situation där allt fler gravvårdar återlämnas till Sveriges församlingar. För att en sådan utveckling skall kunna ske på ett hållbart sätt krävs rutiner för hur särskilt värdefulla gravvårdar skall hanteras i framtiden. Med inventeringsrapporten som underlag kan församlingen upprätta en plan för vilka gravvårdar som bör bevaras, kan återanvändas och vilka som kan tas bort efter att de återlämnats till församlingen. Rapporten kan utgöra ett underlag för ställningstaganden i en vård- och underhållsplan för kyrkogården. Bedömningar och riktlinjer skall ses som färskvaror som skall ses över och uppdateras kontinuerligt, minst vart tionde år.

Rapportens upplägg

Rapporten inleds med en översiktlig beskrivning av vad som finns på kyrkogården idag. Därefter följer en historik som beskriver kyrkogårdens förflutna och områdesbeskrivningar som beskriver och värderar kyrkogårdens olika områden.

Process och metod

Inventeringen började med ett omfattande fotograferingsarbete med syfte att studera och dokumentera kyrkogården. Alla områden på kyrkogården samt gravvårdar uppförda innan 1980 inventerades och dokumenterades genom fotografering. Inventeringsarbetet skedde vid ett flertal tillfällen under sommaren 2018. Parallellt med inventeringsarbetet genomfördes en historisk efterforskning. Den historiska efterforskningen innefattade studier av äldre fotografier, kartor och handlingar rörande kyrkogården vid Landsarkivet i Uppsala tillsammans med litteratur om kyrkogården. Efterforskningen resulterade i kapitlet "Kulturhistoriska sammanhang". Inventeringen innefattade även ett antal referensgruppsmöten. Ett mera omfattande referensgruppsmöte tog form av en genomgång av kyrkogårdens historia och viktiga personer från bygden, tillsammans med en kortare

vandring på platsen. Detta gjordes tillsammans med lokalhistorikern Lars Bing, vars erfarenheter varit extra värdefulla för denna inventering.

Efter den inledande fasen med inventerings- och dokumentationsarbete, möten med beställarna och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderings- och urvalsprocess som beskrivs i nästa avsnitt samt i bilaga 1. Centrala gravårdskommitténs Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar, Länsstyrelsen Dalarnas Riktlinjer för kyrkogårdsinventering samt Riksantikvarieämbetets Plattform Kulturhistorisk värdering och urval har varit vägledande för värderings- och urvalsprocessen. Med tydlig redovisning av ställningstaganden och metoder hoppas Dalarnas museum vinna förankring hos framtida användare av denna rapport. Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvårdar som återspeglar berättelser om det förflutna, och som därigenom bjuder till insikter om vår samtid är kulturhistoriskt värdefulla. En gravvård kan exempelvis bidra med starka berättelser om samhället, livsöden och sorg. När människor får kunskap om dessa berättelser kan de användas för att bilda djupare insikter om livet och tillvaron i tiden. Gravvårdar kan även användas som ett pedagogiskt verktyg för förmedling av mer komplicerade berättelser riktade till specifika målgrupper, så som berättelser om bygdens framväxt och utveckling i kontext till besökare på en kyrkogårdsvandring. Alla gravvårdar har kulturhistoriskt värde eftersom alla gravvårdar kan förmedla berättelser. Olika gravvårdar får olika höga kulturhistoriska värden beroende på vilka berättelser som anses viktiga att lyfta fram. Gravvårdar som besitter en eller flera av följande egenskaper anses bära på berättelser som är särskilt viktiga att lyfta fram:

- Del av värdefull struktur
- Gravvård i gjutjärn
- Gravvård i trä
- Hög ålder (gravvård tillkommen innan 1915)
- Gårdsnamn
- Konstnärlig utformning
- Rik inskription
- Personhistoria
- Lokal historia
- Lokalt material
- Lokalt hantverk
- Gravvård som är ovanlig på kyrkogården
- Titel

Ovanstående egenskaper beskrivs närmare i sitt sammanhang i bilaga 2.

Värdefulla strukturer:

Mockfjärds kyrkogård innefattar flera särskilt värdefulla strukturer med gravvårdar som inte besitter någon av de egenskaper som listas ovan. Gravvårdar inom dessa strukturer kan ändå komma att tillskrivas särskilt kulturhistoriskt värde som "Del av värdefull struktur". Om detta är fallet förklaras den värdefulla strukturen i bilaga 2 samt i respektive områdesbeskrivning i bilaga 1.

Prostinnan Augusta Ulrikas gravvård på område F från 1893. Denna gravvård bär flera viktiga drag, så som en titel och det faktum att den enbart bär ett kvinnonamn. Samtidigt är den ovanligt gammal sett till övriga kyrkogården.

Äldre gjutjärnskors på område F.

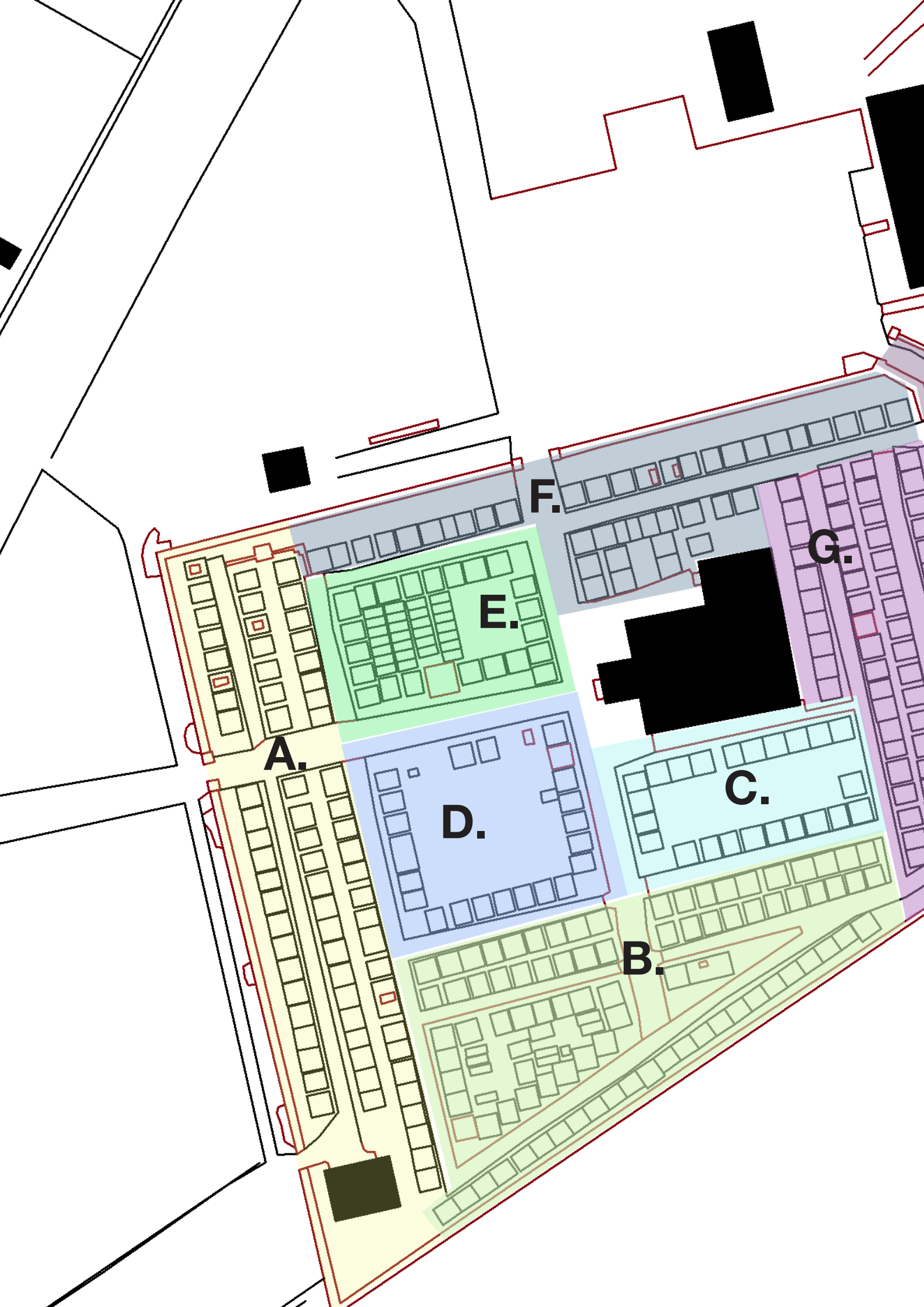
Lokalprofilen K. M Mattssons familjegrav på område B besitter höga personhistoriska värden för Mockfjärdsbygden.

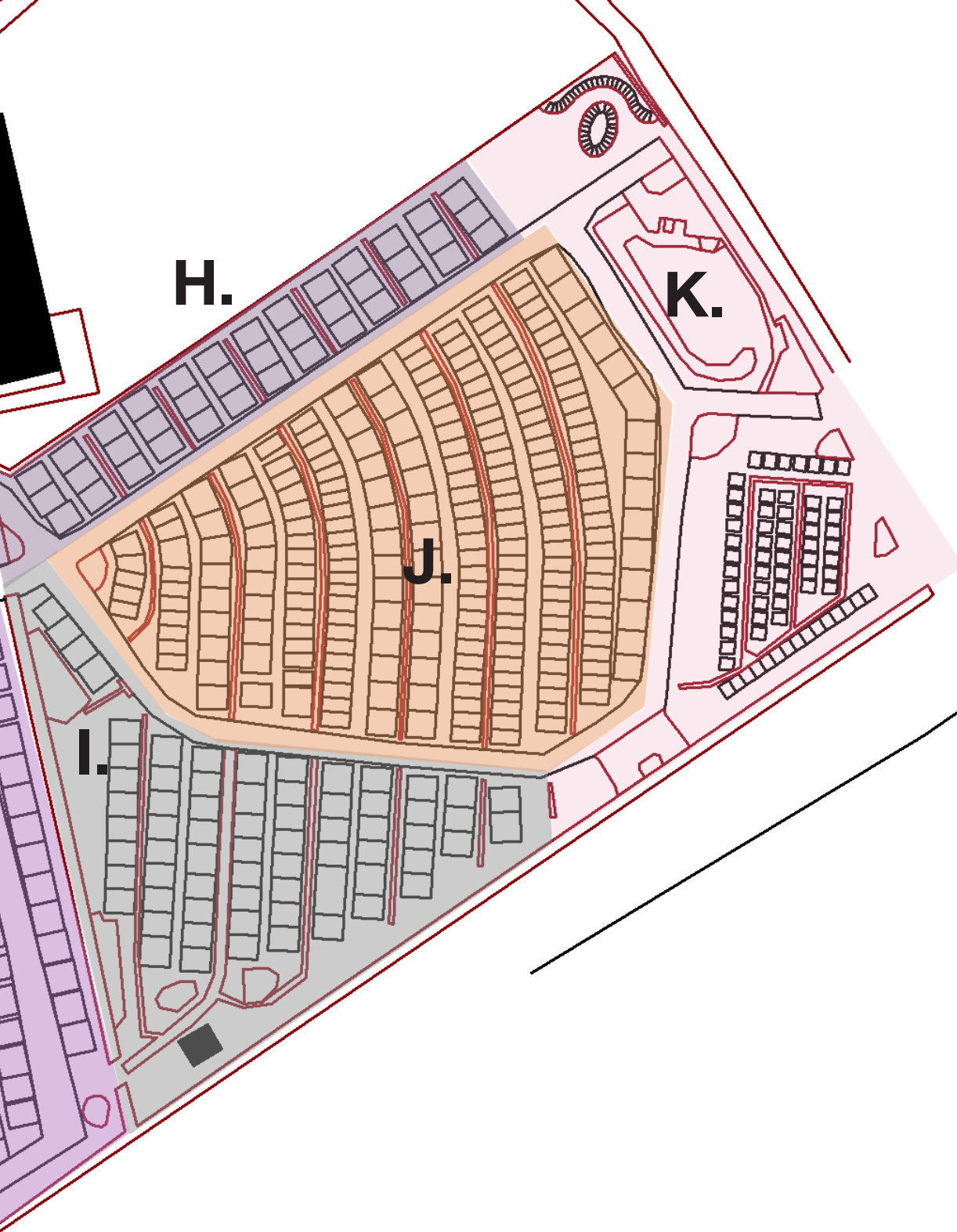

KYRKOGÅRDEN IDAG

Följande kapitel består av en karaktärisering av kyrkogården som den såg ut under sommaren 2018. Karaktäriseringen är övergripande och syftar till att måla upp en överskådlig bild av anläggningen och dess olika beståndsdelar. Varje enskilt område och kyrkogårdens olika gravvårdar behandlas mer ingående i ett senare kapitel.

Karta över kyrkogården och dess olika områden.

© Lantmäteriet.

Mockfjärd kyrka med tillhörande kyrkogård markeras med röd cirkel.

Översikt, topografi och läge

Kyrkogården är anlagd på en flack och grönskande yta placerad mellan Hedvägen i norr, som följer västerdalälvens södra bank, och järnvägen som angränsar till ett större industriområde i söder. Mot stenmuren i söder har planterats rader av lövträd som ramar in kyrkogårdsrummet samtidigt som det tjänar som avskärmning mot järnvägen. Kyrkogården har en stort sett rektangulär planlösning med en syd-väst-nordöstlig riktning.

Beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården ramas in av blandade lövträdstyper i alla väderstreck, med något gle-sare plantering i kyrkogårdens nordöstra del. Det finns samtidigt en del planterade träd, övervägande unga björkar, planterade längs gångstråken inne på själva kyrko-gården. Den västra halvan av kyrkogården som historiskt är den äldsta delen, följer ett något striktare och linjärt formspråk, där krattade grusgångar och asfalterade "huvudleder" följer en linjär axel. Det område som anlagts i etapper under 1900-talet i öst har ett något friare formspråk där en asfalterad gångväg svänger av och ramar in hela gravplatsen. Inom detta gångstråk har gravplatser anlagts i ett lätt kurvat bågmönster. Dessa gravkvarter saknar helt lagda gångar, utan har planerats med öppna gräsmattsytor. Tillsammans med den planterade häcken som inhägnar gravplatsen i ostnordost ger detta ett något mer lummigt intryck än den äldre, västra delen av kyrkogården, som inramas av en gedigen kallmurad gråstensmur.

Personalbyggnaden ut mot parkeringen.

Bisättningshuset på område A med spånklätt tak.

Äldre elcentral intill järnvägen på område I.

En av få lyktstolpar på kyrkogården.

Detalj på bisättningshusets fönsterspröjsar.

Belysning

Samtliga belysningsarmaturer består av parklyktor i modernt utförande, placerade längs gångstråk och entrévägar. Den äldre kyrkogårdshalvan i väst, områden A till G, har ingen belysning inne på kyrkogården. Parklyktor har istället placerats på utsidan av kyrkogårdsmuren. Den östra kyrkogårdshalvan, områden H till J har däremot lyktor inne på begravningsområdet.

Ekonomibyggnader

Förutom själva kyrkobyggnaden finns två något mindre byggnader uppförda inom kyrkogården. På kyrkogårdens sydvästra hörn har ett bisättningshus uppförts. Detta borde ursprungligen ha tillkommit vid slutet av 1920-talet. Den rektangulära byggnaden är klädd i vitmålad locklistpanel med ett spåntäckt valmat tak. Huset är försett med kvadratiska fönster med vita brädfoder och rödmålade karmar. Fönsterglasen är monterade i blyspröjsar som bildar ett nygotiskt spetsbågemönster. Pardörrar i tjärat trä med stora rustika smidesgångjärn i enklare utförande. På den östra kyrkogårdshalvans sydvästra hörn, på område I, finns en mindre elcentral i vitmålat tegel, försedd med plåtdörr och korrugerat svart/mörkgrått plåttak. I anslutning till parkeringen i norr finns en större personal- och förrådsbyggnad samt ett separat garage. Personalbyggnaden är uppförd i en

En av många krattade grusgångar på den västra kyrkogården.

Asfalterade gångar på den östra kyrkogården, med stensättning kring tappställe.

Järnvägen strax utanför kyrkogårdsmuren åt söder

Betongplattor vid minneslunden på område K.

våning med stående vitmålad träpanel och ett lågt valmat tak klätt med betongpannor, och fönster med vita foder och rödmålade bågar. Samtliga dörrar och portar är i svartmålat trä med ett dekorativt stående rombmönster.

Bänkar

Närmast kyrkans entré i väst finns ett par trädgårdssoffor i oljat trä. Strax innanför kyrkogårdsgrinden i väst finns också en träsoffa utplacerad i samma utförande. Den östra kyrkogårdshalvan saknar helt sittplatser med undantag för minneslunden.

Gångvägar

De huvudsakliga gångvägarna som löper från kyrkogårdsgrindarna i väst och norr, samt promenadytorna närmast kyrkobyggnaden är samtliga asfalterade. Övriga gångstråk kring gravkvarteren i den västra kyrkogårdshalvan är belagda med krattat grus. Den östra kyrkogårdshalvan som anlades på 1950-talet har enbart asfalterade gångvägar, med undantag för några gångstråk på område I som försetts med glest placerade gångstenar. Dessa är idag så gott som helt övervuxna av omkringliggande gräsmattsytor. I minneslunden har man lagt fyrkantiga betongplattor, medan asklunden strax norr om denna har försetts med underlag av grus. Samtliga bevattningsstationer, förutom den i nordväst, strax intill klockstapeln, har försetts med grovhuggen ölandssten.

Västra grindhålet med robust staplade grindstolpar.

Öppningen mellan västra och östra kyrkogården.

Sektion av den skadade muren på område I-J.

Anslutande infrastruktur

Kyrkogårdens södra tomtgräns angränsar till den förbipasserande järnvägen, som främst trafikerar av industri- och godstransporter från och till Västerdalaområdet. Norr om gravplatsen går Hedvägen, en lätt trafikerad bilväg som länkas samman med E16 norr om älven genom att passera bron över K.M Mattsons väg. Historiskt har älven i sig också säkerligen utgjort en vital färdled, även om detta inte längre är fallet idag. Närheten till älven har troligen spelat en avgörande roll för att avgöra hela Mockfjärd samhälles geografiska läge.

Omgärdningar

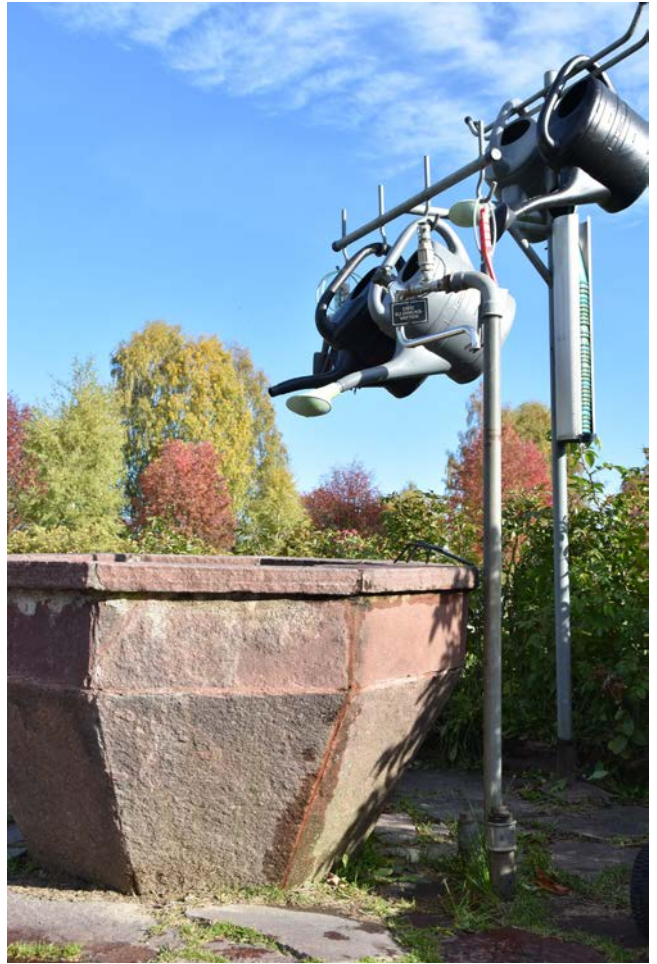
1932 års kyrkogårdsgräns inhägnas av en robust kallmurad gråstensmur som på sina håll är beväxt med gräs och mossor. Den östra muren till denna kyrkogårdsdelen utgör idag en form av barriär som delar den äldre kyrkogården i väst från den senare anlagda gravplatsen i öst. Den östra kyrkogården avgränsas i norr och öster med planterade häckrader, medan en kallmurad stenmur hägnar in åt väst och söder. Den södra stenmuren på den år 1955 anlagda kyrkogårdsdelen är en direkt förlängning av den något äldre 1930-talsmuren. Den nyare delen är inte lika bra uppmurad och efter en snabb överblick kan det konstateras att den inte håller samma kvalitet som de äldre murpartierna. Som resultat har den nyare muren tagit stor skada av vibrationerna som uppstår från passerande godståg.

Översikt över de många häckraderna på område H.

Lummig och varierande grönska kring urngravplatsen på område K.

En av de två vattensamlarna i ölandssten som placerats på östra kyrkogården.

Ingångar/Grindar

Det finns fyra entrévägar in till kyrkogården, varav tre återfinns på den västra, äldre kyrkogårdshalvan, och en i anslutning till den östra kyrkogården. De två huvudsakliga ingångarna är placerade i den västra, respektive norra stenmuren, vars asfalterade gångar leder rakt mot kyrkobyggnadens huvudentré. Dessa grindar är försedda med robusta fyrkantiga grindstolpar i gråsten, med ett sluttande, nästan valmat avslut. De är dock inte försedda med några grindblad. En mindre öppning har också tagits upp i stenmuren intill bisättningshuset i sydväst. I norr, i linje med den östra stenmuren, som idag delar av de två kyrkogårdshalvorna ligger en fjärde entréväg i anslutning till parkeringsplatsen. Denna öppning flankeras av en stenmur och leder in till den del av kyrkogården som anlades på 1950-talet. Stenmuren i öst som utgjorde 1932 års kyrkogårdsgräns, men som idag angränsar till den senare anlagda delen av kyrkogården, har också fått två öppningar för att koppla samman den västra och östra kyrkogården

Tappställen och skötselstationer

Kyrkogården är försedd med fem skötselstationer, samtliga med kranar för vatten och förvaringsställen för vaser, vattenkannor mm. Alla förutom en av dessa stationer har en påkostad stenläggning av röd grovhuggen ölandssten eller mineral av liknande slag. De två skötselstationerna på den östra kyrkogårdshalvan har dessutom försetts med en varsin åttkantig stenbrunn/

Ett tydligt exempel på den horisontella sammanhållningen ses här på område I, där ingen gravvård avviker från de övriga, i vare sig bredd eller höjd.

vattensamlare, som enligt ritningar består av betongstommar klädda i sandsten. Stationen i nordväst, i nära anslutning till klockstapeln, har försetts med en brunn/vattensamlare som följer samma geometriska form, men som är tillverkad i tunnvalsad plåt. Tappstället på område G har en rektangulär vattensamlare i hårdplast.

Växtlighet

Kyrkogården innefattar flera träd och buskage av olika slag. Längs anläggningens ytterkanter sträcker sig en krans av lövträd. Denna krans är som tätast kring den östra halvan av kyrkogården, och något glesare i väst. Längs gångstråket från västra grindöppningen fram till kyrkporten finns en liten allé av björk. Inne på den östra kyrkogårdshalvan växer ett fåtal unga lövträd. Annars är det en relativt öppen yta som ger fri sikt över anläggningen. Den västra kyrkogården är så gott som utan planterade buskage, med undantag för den kraftiga och täta häck som utgör den norra gränsen för område B. Denna senare planterade häck kan enligt äldre kartmaterial mycket väl utgöra den enda synbara gränsen för den ursprungliga 1600-talskyrkogården, som från början inramades av liggande träbalkar. Den östra kyrkogården använder sig mer frekvent av häckar och buskage för att rama in de olika gravkvarteren. Den huvudsakliga ytan utgörs visserligen av område J, som är helt utan buskage, med undantag för den lilla häck som ramar in skötselstationen i dess västra hörn

Gjutjärnskors med tillverkaren "Falu nya gjuteri" på foten. Just detta exempel är funnet på Äppelbo gamla kyrkogård.

Särskilt framträdande karaktärsdrag

En majoritet av gravvårdarna på den västra halvan av kyrkogården dateras till första halvan av 1900-talet fram till 1970-talet, och bygger främst på bredden snarare än på höjden. Detta horisontella formspråk kan därför antas komma från de modernistiska strömningar som menade att moderna kyrkogårdar skulle präglas av horisontell sammanhållning, samtidigt som de äldre kyrkogårdarnas "plottrighet" skulle förminska. Detta tankesätt är som mest framträdande på den år 1955 anlagda östra kyrkogårdshalvan, där varje grav följer i ett helhetligt mönster. Detta går även igen i planteringarna på områdena B, H och J, där långsträckta och förhållandevis låga häckrader artikulerar den horisontella känslan ytterligare. Andra tydliga karaktärsdrag på kyrkogården är det frekventa användandet av gårdsnamn på gravarna, och det faktum att det finns förhållandevis få äldre högreståndsgravar. Detta förankras ytterligare i Mockfjärds historia som ett litet industri- och jordbrukssamhälle, något de bevarade gravvårdarna vittnar om. Område F, och i viss utsträckning även område G, innehåller ett ovanligt stort antal gravvårdar i gjutjärn, som dateras till sent 1800-tal till tidigt 1900-tal. Somliga av dessa bär namn från gjuterier, och kan vittna om bygdens tidiga kopplingar utsocknes. Den västra halvan av område B innehåller en handfull gravvårdar som enbart bär kvinnonamn – ett viktigt karaktärsdrag då dessa historiskt sett varit ovanliga och kan hjälpa framtida generationer att få en uppfattning om bygdens kvinnor, och samtidigt belysa deras historia på ett pedagogiskt och tydligt sätt.

Ett ytterligare karaktärsdrag är den skarpa kontrasten mellan den västra kyrkogården och den nyare, östra kyrkogården. Här kan man på ett tydligt sätt se övergångsfasen från det äldre kyrkogårdsbruket, där gravplatserna sällan omgärdades av grönska, till det modernare synsättet där kyrkogårdarna skulle bli mera fridfulla och parkliknande. Detta har i Mockfjärd gett sig till känna genom att den västra kyrkogårdshalvan i stora drag stått oföränderlig sedan sekelskiftet 1900, sett till planteringar. Medan den på 1950-talet anlagda östra kyrkogårdshalvan anpassats till de nya tankarna där kyrkogården tillåts blomma ut som en engelsk park med ett stort utbud av växtlighet och färger.

Kulturhistoriskt sammanhang

Följande kapitel består av redogörelser av olika kulturhistoriska sammanhang som bedöms ha haft en inverkan på kyrkogårdens tillkomst, utveckling och formgivning. Sammanhangen behandlar den specifika kyrkogården men även begravningsplatser mer generellt för att bygga en större kontext och faktabakgrund. Dessutom görs en kort redogörelse Mockfjärds viktigaste bygdehistorik för att ge en lokalhistorisk förankring.

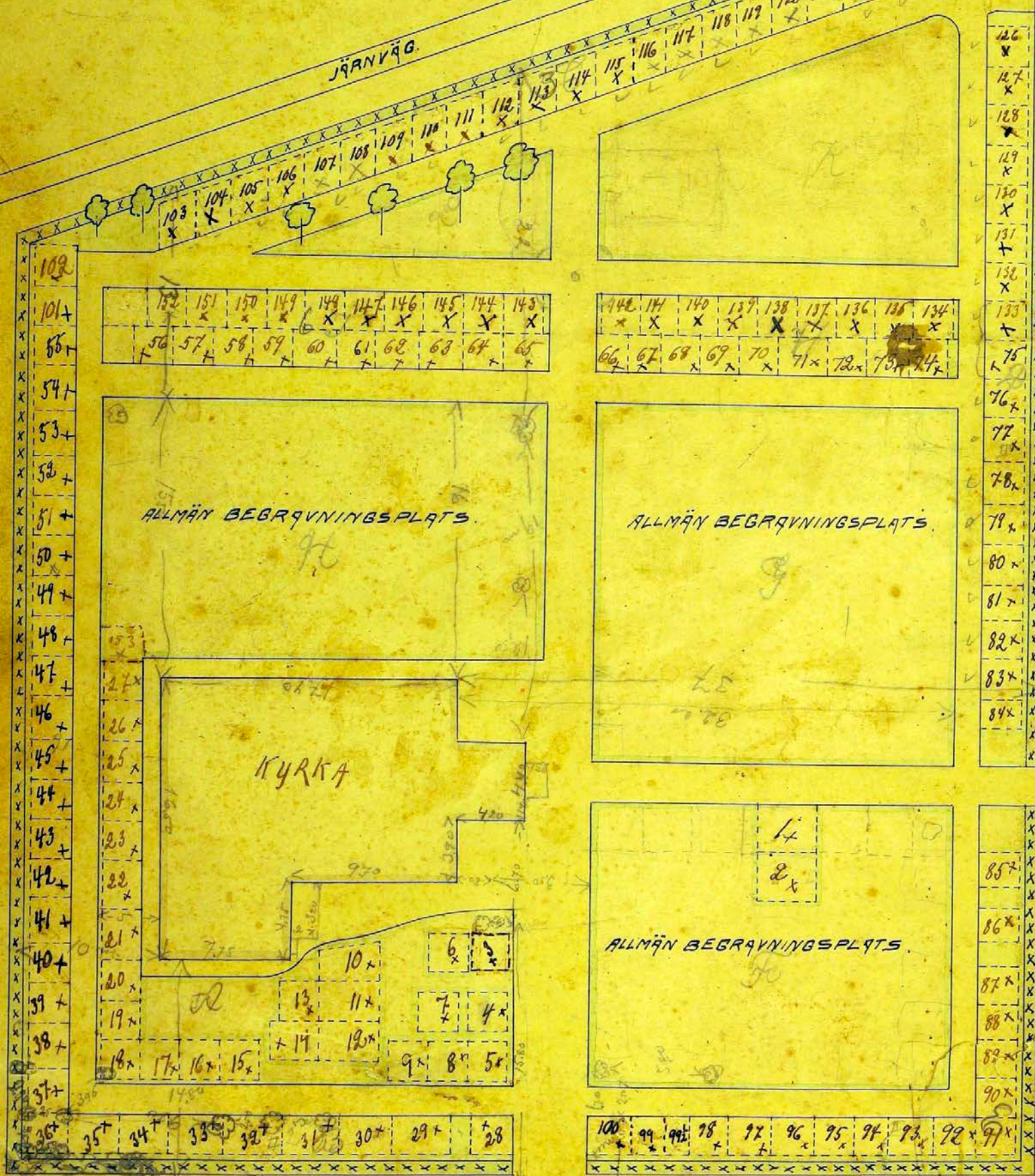
Bild: Mockfjärd kyrka från sydväst, sekelskiftet 1900. Fotograf okänd. Källa: Digitalt museum

KARTA

ÖVER

MOCKFJÄRDS KYRKOGÅRD

UPPRÄTTAD I MAJ 1919 AV
INGENJÖR JOELA BRANDT.

SKALA 1:240.

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20 22 24 26 28 30 32 34 36 38 40 42 44 46 48 50 52 54 56 58 60 62 64 66 68 70 72 74 76 78 80 82 84 86 88 90 92 94 96 98 100

Bild: Gravkarta från 1919, där större delar av kyrkogårdens yta är avsatt till allmänna ytor.

HISTORIK

Mockfjärd har med säkerhet haft ett kapell sedan 1618 då det nämns i ett samtida protokoll, men det är troligt att ett kapell i en form eller annan funnits på platsen långt tidigare. En egen gravplats fick orten dock först senare, och den första jordfästningen intill Mockfjärds kapell ägde rum 1683 eller 1684 beroende på uppgifter. År 1700 invigs det träkapell som ligger till grund för dagens kyrkobyggnad, även om den ursprungliga träkonstruktionen alternerats ett flertal gånger under århundradena. Det karaktäristiska klocktornet med trappstegsgavel uppfördes 1827, varefter kyrkan bibehållit sitt utseende i stora drag.

Sammanfattande kronologi

1386: Mockfjärd nämns för första gången i skrift, då som ”Möklefierd”. Oklart är om byn redan då hade ett eget kapell.¹

1539: Skattelängderna visar på att Mockfjärd har sju skattebetalande hemman.²

1618: Mockfjärds kapell omnämns för första gången i ett visitationsprotokoll. I protokollet lovar prästen i Gagnef att hålla mässa även i Mockfjärd vid tolv tillfällen per år.³

1671: Mockfjärdsborna begär att få anlägga egen gravplats, då vägen till Gagnef var både lång och mödosam. Visst motstånd fanns, som menade att andra byar i trakten hade ännu längre färd till kyrkogård, och att det främst handlade om bekvämlighet.⁴

1681: Mockfjärdsborna begär ännu en gång att få anlägga en gravplats. 24 Nov 1681 bekräftas att Mockfjärd får viga en kyrkogård och att en pastor ska skickas för att ”wijer capelsbogården” innan ”wärtiden”. Det verkar dock ta ännu lite tid innan detta faktiskt sker.⁵

1684: Mockfjärds gravplats vigs och den första jordsättningen genomförs strax därefter.⁶

1700: Nya kapellet som ligger till grund för dagens kyrka invigs. Detta efter att den äldre kapellbyggnaden dömts ut.⁷

1754: 12 April 1754 konstateras att vare sig Mockfjärds kapell eller Gagnefs kyrkogård huserar några ”adeliga grafwar”, men att det den 4 maj 1724 begravdes en Herr Johan Grönstedt i Gagnef, Major vid Dala regemente. ”dock utan något effterlämnat besynnerligt minnesmärke”.⁸

1774: Byborna vill ”å wästra sidan til någre famnar utvidga deras kyrkogård”. Samtidigt konstateras att den gamla inhägnaden av träbalkar ska bytas ut mot en i sten ”såsom deras förmögenhet kan medgifwa”.⁹

1700-tal: I slutet av 1700-talet byggdes runt kyrkogården en gråstensmur, som i norr och väster hade välvda spåntäckta portar. Portarna flankerades även med pelare i murat tegel. Troligen är det nu som man river ner den gamla ”bogårdsmuren” av träbalkar.¹⁰

1 Västerås Stift, Mockfjärds Kyrka, 1997, s.1

2 Ibid

3 Ibid

4 ULA: Senare avskrift från originalprotokoll, Sessio 7 sept 1671. 1671-09-07

5 ULA: Senare avskrift från originalkorrespondens, Sessio 30 sept 1681. 1681-09-30

6 Västerås Stift, Mockfjärds Kyrka, 1997, s.2

7 Ibid, s.4

8 ULA: Senare avskrift från originaltext, Joan Klingberg i Gagnef, 1754-04-12

9 ULA: Senare avskrift från originalprotokoll, 1774-06-07

10 Mockfjärds hembygdsförening, Mockfjärd genom tiderna, 2012, s.41

1827: Klockstapeln på kyrkogården rivs och ersätts av ett kyrktorn med trappstegsgavlar.¹¹

1828: De murade pelarna på sidan av en av portarna blir skadade vid nedtagandet av klockstapeln. Dessa ska dock repareras till sommaren, samtidigt som arbete ska utföras på vapenhuset och läktaren.¹²

1869: I samband med kyrkogårdsutvidgningen åt norr och väster ersattes gråstensmuren av en häck. Runt denna tid försvann även de spåntäckta portarna.¹³

1800-tal: En tid efter att de gamla stenmurarna bytts ut mot häck startades en insamling i socknen för att uppföra en ny kyrkogårdsmur. Fröken Augusta Forsgren från Orelforsen skänkte för detta ändamål 5000 kr.¹⁴ På grund av underhandlingar, som maskinisten Oskar Hagström i Borgsheden hade med Bergslaget, fick man tillstånd att fritt hämta sten från bolagets stenbrott på Brötberget. Hästar och fordon ställdes till förfogande av bygdens befolkning, och stenar framforslades på frivillighetens väg.

1918: Kyrkogården expanderar söder om kyrkan och får den nuvarande avgränsningen mot järnvägen.¹⁵

1927: Anbud finns om uppförande av likbod intill kyrkogården. Byggnaden tycks ha byggts samma år.¹⁶

1930-tal: När författaren Gerda Boëthius besöker Mockfjärd konstateras det att kyrkogården enbart är inhägnad med järntråd och häckar.

1932: Den nya stenmuren byggs kring kyrkogården, efter att en insamling hållits i bygden. Byggmästare var de två lokala stenhuggarna Mats Renholm från Heden och Herman Karlsson från Myrholm.

1954: Kontrakt skrivs för att kunna utvidga kyrkogården. Runt denna tid anläggs en parkeringsplats, och plantering av häckar runt det nya området istället för stenmur vid vissa partier, med anledning av att kyrkogården kan komma att utvidgas i framtiden.¹⁷

1955: En utvidgning av kyrkogården planeras av trädgårdsinstruktören Sven.A.Segerros.¹⁸

1960: Ritningsförslag inkommer om ett nytt parkområde strax väster om den inhägnade kyrkogården.¹⁹

1979: Överenskommelse om vidare utvidgning av kyrkogården.²⁰

1990: Minneslunden anläggs, enligt kyrkogårdsförvaltningens utsago.

2010: Askgravplatsen anläggs, enligt kyrkogårdsförvaltningens utsago.

---

11 Ibid

12 ULA: Senare avskrift från Inventarium över Mockfjärds kapell, 1828-07-15

13 Västerås Stift, Mockfjärds Kyrka, 1997, s.4

K.E Forsslund, Med Dalälven från källorna till havet, 1928, s.47

14 Mockfjärds hembygdsförening, Mockfjärd genom tiderna, 2012, s.42

15 ULA: Godkänd ritning för utvidgat område, 1918-04-23

16 K.E Forsslund, Med Dalälven från källorna till havet, 1928, s.47

17 ULA: Sven. A. Segerros, Beskrivning över förslag till utvidgning av kyrkogården, 1954-05-29

18 ULA: Sven. A. Segerros, Arbetsbeskrivning för nya kyrkogården, 1955-10-22

19 ULA: Rune Wilson, Ritning till nytt parkområde, 1960-06-09

20 ULA: Överenskommelse om fastighetsreglering, 1979-12-19

Mockfjärd som historisk kontext

När Mockfjärd för första gången nämns i skrift 1386 rör det sig troligast om en samling mindre jordbruksgårdar. Från 1539 vet man med säkerhet att bygden hade sju hemman som belagts med skatt, och det skulle dröja in på 1600-talet innan Mockfjärd blev ett mer etablerat samhälle. Historiskt har bygden således alltid livnärt sig på jordbruket, då främst boskapsskötsel. Jordbruken var samtidigt så små och spridda att de sällan kunde försörja bygden ekonomiskt. Detta syns tydligt vid en egendomsförteckning över alla socknar i Sverige i samband med Älvsborgs (första) lösen 1571, då Gagnefs socken (som även Floda svarade under) var bland de fattigaste i landet. Andra bisysslor har därför länge varit viktiga för bygdens utveckling, inte minst fram till industrialiseringen på 1800- och 1900-talet.

Herrarbeten

Herrarbete är en äldre benämning som syftar till de arbetsvandringar som länge ägde rum i bygder som inte själva kunde tillhandahålla med sysslor. Dalarna har historiskt varit ett av de län där denna form av arbetskraftsutvandring varit som vanligast. Kyrkan i varje socken var skyldig att registrera alla som sökte arbete utsocknes, och Gagnefs socken hade de högsta siffrorna 1839. Det året bokfördes 309 män, 616 kvinnor och 45 barn som herrarbetare, vilket är en kolossal siffra sett till att socknen vid tiden hade dryga 5700 invånare allt som allt. Männen sökte sig främst till sågverken och flottningsverksamheten i Hälsingland, Gästrikland och längs med Norrlandskusten, medan kvinnorna ofta tog pigjobb på gårdar eller inne i städerna. Även park- och trädgårdsarbeten i de större städerna, kanske främst Stockholm, var attraktiva för Mockfjärdskvinnorna. Lönerna skickades oftast hem till familjerna.

Skogsbruket

Jordbrukarna försörjde sig ofta även genom mindre skogsbruk, något som tidigt gjorde bönderna självförsörjande gällande både virke och hantverkskunnande. Skatten som byborna betalade till kronan var allt som oftast i form av träkol som gick till Falu gruva. Detta förhållandevis småskaliga skogsbruk kom senare att blomstra ut i en regelrätt träindustri som involverade stora delar av bygden, och som fortfarande utgör en viktig huvudnäring på orten.

Sågverken

De svenska sågverken spred sig vid mitten av 1800-talet som en löpeld längs inlandets större älvar och vattendrag, och Mockfjärd var inte sena att haka på denna teknologiska nymodighet. Vid andra halvan av 1800-talet hade efterfrågan på skog till sågindustrierna trissat upp markvärdena till det mångdubbla, något som säkerligen gynnade Mockfjärdborna som hade gott om skogsmarker. Älven brukades flitigt för flottning av timmer nedströms, och senare när järnvägen drogs runt sekelskiftet såg bygden ytterligare ett uppsving för träindustrin. Fram till på 1950-talet hade det varit praxis att markägarna själva sörjde för virkesavverkningen, men vid denna tid lade allt flera om och överlät detta ansvar på större entreprenörer. Detta måste antas ha frigjort många arbetsföra män från skogsbruken som nu istället kunde arbeta inom de snabbt växande industrierna. Kring 1970-talet effektiviserades skogsavverkningen ytterligare då större avverkningsmaskiner togs i bruk, och därmed sjönk manskapsbehovet i skogen till ett absolut minimum.

Bild inifrån en av AB Elementhus industrilokaler under arbetsskift. Fotograf: Erik Liljeroth

Träindustrin

Mockfjärds Träindustri AB bildades 1944 och lät bygga en snickerifabrik på Heden, strax öster om den dåvarande järnvägsstationen. Produktionen bestod främst av klassiska "dalamöbler" i form utav kistor, diverse möblemang och senare även mindre träbåtar. När AB Elementhus väl etablerade sig på 1950-talet ingick även snickerifabriken i deras köp. Andra träindustrier levde ännu kvar, varav många startade som underleverantörer till Elementhusfabriken. Moelven, Arcos husfabrik, Snickeri GIS AB, Dala Flodagolvet och Mockfjärdsfönster är fortfarande etablerade verksamheter på orten och representerar en betydande andel av bygdens arbetstillfällen.

Elementhus

AB Elementhus etablerade sig i Mockfjärd 1950 och köpte snabbt upp sågarna på Heden och vid Högberget. De anställda vid sågarna fick erbjudande om att fortsätta sitt arbete å Elementhus räkning. AB Elementhus i Mockfjärd var under dryga 35 år Sveriges största husfabrik. Fabriken betydde således mycket för ortens utveckling, som blev ett industrisamhälle med inflyttning av arbetskraft. I början av 1970-talet hade antalet anställda ökat till närmare 1 000 personer, varav merparten var bofasta i Mockfjärd. Verksamheten trappades ned och lades ner helt i början av 1990-talet, varvid cirka 300 arbetstillfällen gick förlorade. Innan AB Elementhus etablerade sig i Mockfjärd hade bygden länge varit en avfolkningsort som främst livnärte sig på jordbruk och småskalig träindustri. Vid etableringen av denna stora industri på 1950-talet växte åter Mockfjärd som ort, och framtidstro växte enormt, med hopp om befolkningsökning och tillväxt. Det är värt att notera att det är under dessa influenser som kyrkogården, 1955, utvidgas med nära på den dubbla ytan. Detta kan mycket väl vara ett tecken på den framtidstro som bygden såg i Elementhusfabriken.

Då Mockfjärd länge varit ett kapell är det troligt att några begravingar aldrig genomfördes inomhus. Istället har nog alla, fattig som rik, hamnat ute på kyrkogårdsbacken.

Järnframställningen

Järnframställningen bredde ut sig på större skala i Mockjärdbygden redan på 1500-talet, och ett flertal lämningar efter blästerugnar har påträffats runt om i landskapet. Spår efter fyra blästerugnar ska ha påträffats vid sjön Balltjärns utlopp till älven. Likaså ska spår av järnframställning ha hittats vid Högbergsån, Grönvall, Backbodfallen och Tansbodarna. Även Bröttjärna vittnar om en större järnframställningsplats. Störst och bäst etablerad blev Tanså hytta, som anlades vid 1800-talets början. Hyttan bestod främst av en schaktugn som tillverkade tackjärn som sedan exporterades till bruken i Noraå, Snöån och Avesta. Trots Tanså hyttas till en början lukrativa verksamhet saknades egna stångjärnshamrar och smedjor. Detta är troligen en av de större anledningarna till att hyttan avvecklades helt 1867, då konkurrensen från de större bruken blev för påtaglig.

En sanitär kyrkogård

Fram tills 1700-talet anlades nya kyrkogårdar vanligen i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. I de större städerna låg kyrkan vanligtvis centralt, vilket medförde att de flesta begravingar skedde mitt i bebyggelsen. Högreståndspersoner begravdes till och med inuti kyrkobyggnaderna.

Upplysningstidens renlighetsideal

Den konstanta närheten till jordfästningar och döden mottogs inte väl av upplysningstidens nya renlighetsideal. Begravingar inne i städerna, och särskilt inuti kyrkobyggnader lyftes fram som ett allt större sanitärt problem. Inspirationen kom från läkare och hygieniker i andra europeiska länder samt från Martin Luther, som redan på 1500-talet förespråkade begravningsplatser utanför staden. Särskilt tongivande i den svenska debatten var prästerskapet, som förfasades av smittoriskerna med begravingar inuti kyrkan.

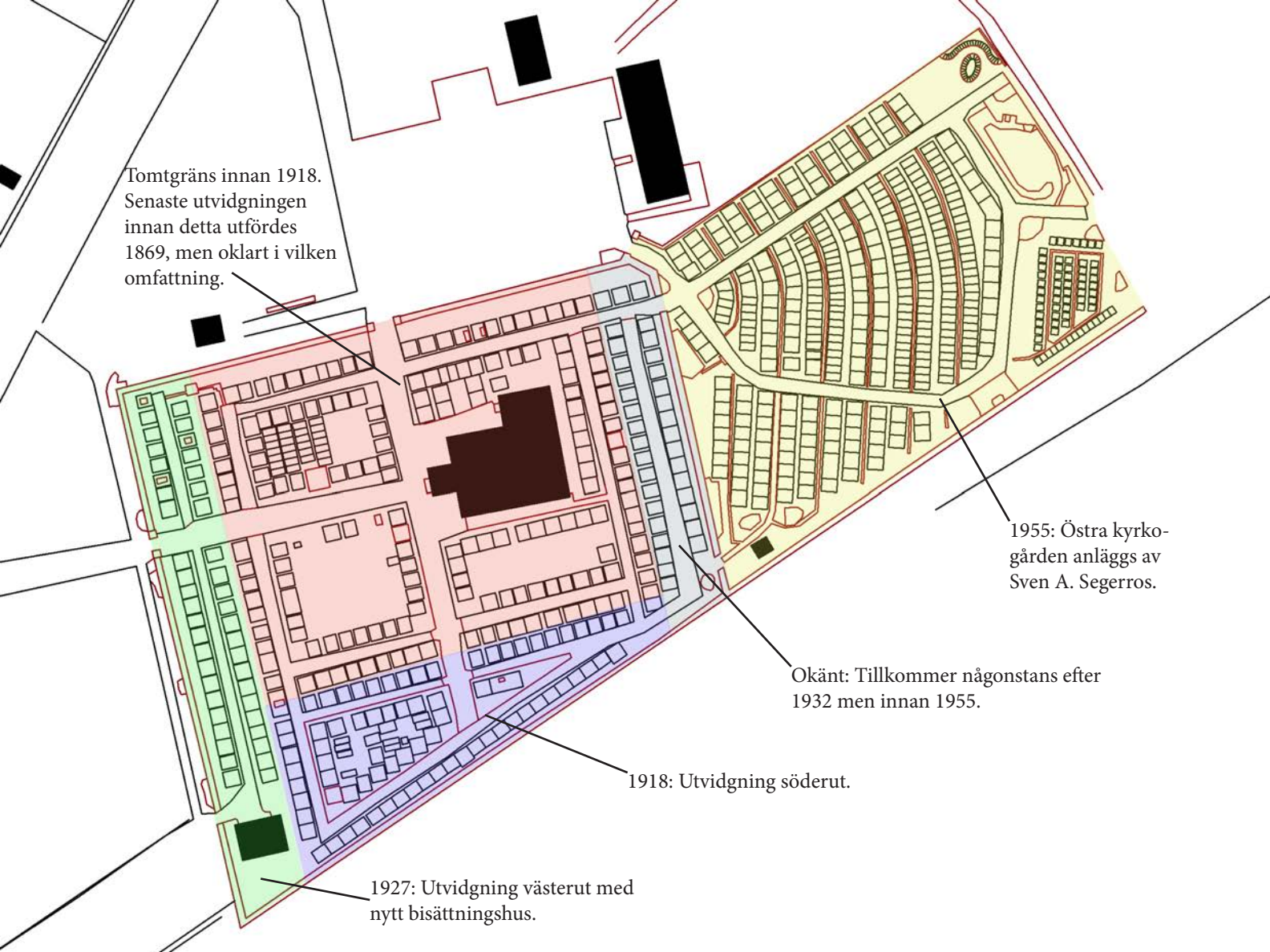
Exempel på den östra kyrkogårdens grönskande parkkaraktär. En stark kontrast till kyrkogårdens äldsta gravkvarter i väst.

Riksdagsbeslut om förändrade kyrkogårdar

I Sverige fick de nya idéerna om renlighet gehör från staten. 1783 upprättades ett allmänt förbud mot försäljning av gravplatser inuti kyrkobyggnader. 1815 beslöt riksdagen att begravningsverksamheten på befintliga kyrkogårdar i städer skulle avvecklas snarast möjligt. Församlingarna uppmanades därför att uppföra nya begravningsplatser i städernas utkanter. Till följd av detta uppfördes flera nya begravningsplatser utanför de största städerna.

Utvecklingen i Mockfjärd

Som kapellförsamling och mindre ort tycks det som att begravingar inne i Mockfjärd kyrka/kapell aldrig ägt rum. Detta bekräftades ytterligare av utsagor från den lokala referensgruppen. De skriftliga källorna pekar mot samma slutsats, detta inte minst då Mockfjärd historiskt varit ett litet jordbrukssamhälle med stark sammanhållning och i stort saknat en välbärgad överklass, som i vanligare fall funnit det attraktivt att jordfästas under kyrkgolvet. Johan Klingberg som reste genom Gagnef i april 1754 konstaterade i sina anteckningar att det "Hwarken uti Gagnäfs Hufuud kyrkja, eller i Mockfierds capell, finnas någre Adelige Grafwar". Detta sanitära problem, som på andra håll levde kvar en bra bit in på 1800-talet, tycks därför aldrig ha existerat i Mockfjärd.

Inspiration från trädgårdsarkitekturen

I samband med att begravningsverksamheten flyttades ut från de äldre, dynamiskt framväxna stadskyrkogårdarna blev det för första gången möjligt att behandla kyrkogården som en planeringsbar, arkitektonisk helhet. Detta mynnade ut i flera olika konkreta sätt att organisera och utveckla befintliga och nytillkomna begravningsplatser. Från det tidiga 1800-talet och framåt anlades en stor mängd nya begravningsplatser, inte allt för sällan utanför samhällena. Dessa gravplatser, tillika de redan existerande kyrkogårdarna, försågs med stora mängder träd. Trädtyper så som ek, lind och lönn blev de vanligaste inslagen på våra Svenska begravningsplatser, vilket fortfarande är de dominerande träslagen på våra äldre gravkvarter. Trädplanteringen fyllde först en hygienisk funktion då träden ansågs rena luften från sjukdomar och gifter. Med tiden blev träden också ett viktigt estetiskt inslag då kyrkogårdarna började nyttas allt mer som utflyktsmål.

Samband med trädgårdplanering

Stilmässigt följde nytillkomna begravningsplatser de strömningar som rådde inom trädgårds- och parkplaneringen under 1800-talet. Innan 1850 fick begravningsplatserna generellt strama och symmetriska planer. Begravningsplatserna inramades ofta av trädkransar och gravvårdarna placerades ofta på raka linjer. Ett fåtal kyrkogårdar planerades med inspiration från den engelska parkstilen, som kännetecknas av slingrande gångvägar, storslagna omväxlingar mellan öppet och stängt landskap, friare placering av gravvårdar samt med förekomsten av olika paviljonger

Blandning av gravårdstyper på den gamla kyrkogården, område E. Lägg även märke till avsaknaden av planteringar och häckar.

Trädgårdsarkitektur på Mockfjärds kyrkogård

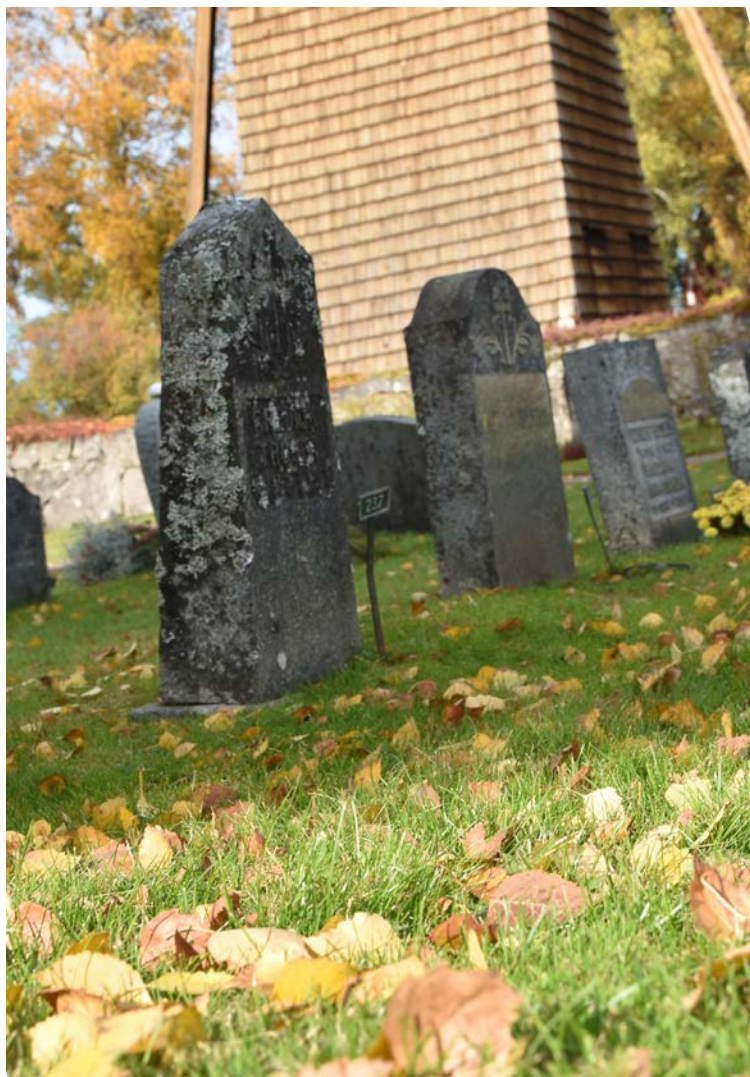
Ser man till kyrkogårdens västra halva, som inramas av 1932 års stenmur, så följer denna del av kyrkogården en äldre, mer organiskt framväxt kyrkogård som utformats av behov snarare än som en etablerad arkitektonisk plan. Denna del av kyrkogården har anlagts i flera etapper sedan slutet av 1600-talet, fram till den sista expansionen mot väst runt 1927. Den östra kyrkogårdshalvan som anlades 1955 har å andra sidan utformats som ett enhetligt projekt, vilket är tydligt både för besökare och de som studerar planlösningen. Här har gravkvarteren och de olika "rummen" strukturerats på ett ordnat sätt, samtidigt som promenadstråk och grönområden utformats för att fylla ett behov gentemot de som besöker kyrkogården. Ur denna synpunkt har den östra kyrkogården ett mer parkliknande intryck, något man på 1960-talet försökt addera till den äldre västra halvan av kyrkogården genom att anlägga ett grönområde till väst, strax utanför kyrkomuren. Sven. A. Segerros som är den ledande hjärnan bakom den år 1955 anlagda kyrkogårdsdelen motive-
rar dock valet av häckrader i öst och norr ur synpunkten att det blir enklare vid framtida utvidgningar av gravplatsen, då en stenmur kräver mera arbete. Samtidigt faller valet av murrig växtlighet väl in med tidens ideal om kyrkogården som en plats för meditation och lugn.

T.v : Kvinna bärandes Mockfjärds brudbräkt.
T.h: Mockfjärdskvinnas i fäbod vid Bastberg.
Skisser av A.J.G Virgin, Källa: Digitalt museum.

Församlingsborna

Mockfjärd bildade eget kapellag någonstans 1618–1628, det var under denna period man också lät bygga det första kapellet på platsen. Kapellaget var en avbrytning från Gagnef församling som fortfarande betraktades som moderkyrka. Historiskt har Mockfjärd heller aldrig utgjort en egen kommun eller socken, utan har alltid varit delvis beroende av Gagnef som administrativt och religiöst centrum. Detta har lett till att kyrkogården främst har brukats av Mockfjärdborna själva, men även av kringliggande landsbygdsbor som haft geografiskt närmare till Mockfjärd än till Gagnef. På gravvårdarna framgår by- och gårdsnamn så som Myrholn, Ersholn, Nordanholn, Borgsheden, Heden, Brötjärna, Västanbäcken, Högberget och Fermsnäs för att nämna de flesta, men inte alla.

Allmänna varv på område E. De allmänna varven känns oftast igen på de långa och täta raderna av förhållandevis små gravvårdar.

En enskild grav är ofta dedikerad till mer än en person, och inte helt ovanligt i form av familjegrav för flera generationer. Gravvård på område A

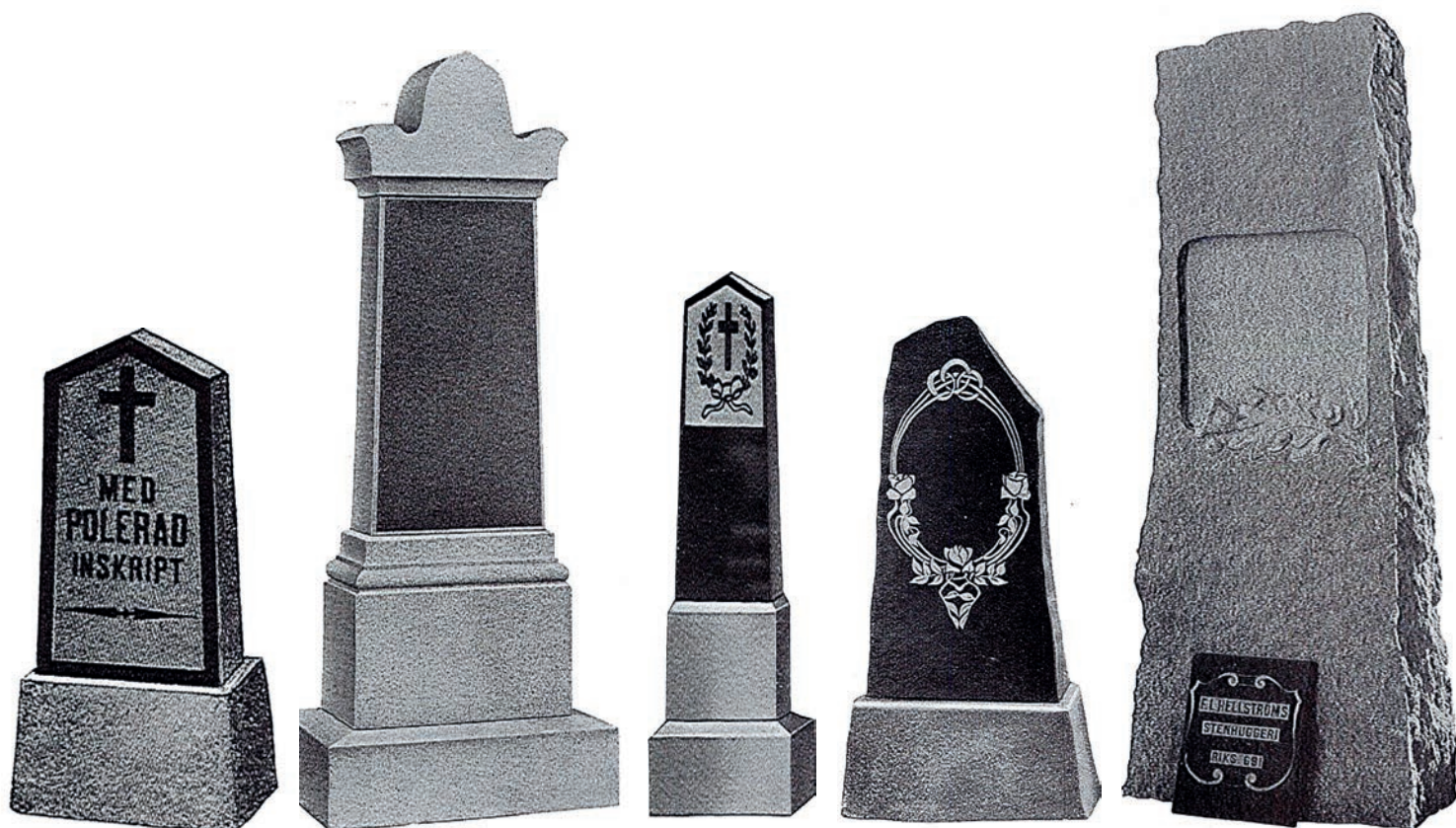
Allmänna och enskilda gravar

Under 1800-talets sista decennier reformerades det svenska begravningssystemet till att innefatta två olika gravtyper: allmänna och enskilda gravar. De allmänna gravarna uppläts utan avgift under 40 år. De belades ofta i samma ordning som människorna gick bort. När gravrätten gick ut efter 40 år började beläggningen om från början. De enskilda gravarna uppläts däremot till en privatperson för all framtid mot en avgift.

Den kronologiska beläggningsordningen som ofta kännetecknar "den allmänna linjen" eller "allmänna varv" rotades ursprungligen i ett behov av bättre organisation av kyrkogården. Behovet av striktare ordning sprang ur 1800-talets stora befolkningstillväxt och de hygieniska problem som uppstod på kyrkogårdar i takt med att fler människor begravdes. Kronologisk beläggning brukades även innan 1800-talet och kunde i vissa fall medföra en demokratisering av gravsättningen, då systemet påtvingades alla invånare i vissa socknar. Då kunde torpare vila bredvid brukspatroner. När det senare blev möjligt att köpa sig ur den allmänna linjen uppstod flera bieffekter med systemet. De som hade tillräckligt mycket pengar kunde köpa sig mer attraktiva placeringar på kyrkogården genom att införskaffa en enskild grav för all framtid. De allmänna varven reserverades för de mindre bemedlade. Således kom industrialismens ekonomiskt rotade klass-samhälle att följa med människorna ända in i graven. En annan konsekvens av systemet var att det i vissa fall efterföljdes så strikt att inte ens äkta makar fick vila bredvid varandra.

Bilden visar den äldre kyrkogården som en gång varit full av allmänna gravar, som synes oftast i form av träkors. Här syns även en hel del sandgravar, en gravtyp som idag inte finns kvar i huvud taget i Mockfjärd. Fotograf och tid för bild okänt. Källa: Digitalt museum

Gravvårdar i början av 1900-talet

Från 1800-talets mitt och framåt ökade antalet beständiga gravvårdar på kyrkogårdarna. Detta berodde på en stor befolkningsökning, och att allt fler från arbetarklassen och medelklassen fick råd att köpa gravvårdar i dyrare material. I Sydsverige blev det vanligare med gravstenar. Dessa smyckades ofta med naturromantiska eller medeltidsinspirerade, nygotiska motiv. I Dalarna dominerade troligtvis gravvårdar i trä och gjutjärn.

1890–1900 - Obelisker och kors i granit och diabas

Kring 1890 inföll en ny rikstäckande trend med strama klassicistiska gravstenar i granit och diabas. De nya gravstenarna var i hög grad industrimässigt tillverkade vid större stenhuggerier och såldes via återförsäljare med hjälp av kataloger och priskuranter. Det blev särskilt vanligt med olika varianter av diabasobelisker och stora kors. Den lokala tillverkningen fortsatte men anpassades efter de stora stenhuggeriernas utbud. På så sätt minskade de regionala särdragen och kyrkogårdarna blev mer likartade över landet.

1900-1920 - Bautastenar och stora gravanordningar

Runt sekelskiftet 1900 kom de första storskaliga nationalromantiska gravanordningarna ut på marknaden. Den nationalromantiska trenden växte och under 1910-talet blev bautastenar och andra monumentala gravanordningar med sand och grus vanliga bland välbärgade invånare. De nationalromantiska gravvårdarna föddes ur en kritik mot 1800-talets historiserande blandstilar. Det utbredda bruket av nygotik och nyklassicism ansågs ha lämnat perioden 1850-1890 utan någon egen stil. Kritiken användes för att legitimera tillkomsten av en ny och modern stil anpassad för det nya århundradet.

1920-1940 - Enhetlighet i form av bredlåga gravstenar

Kritiken vändes senare under 1900-talet mot nationalromantiken och dess bautastenar, som ansågs plottriga och överdådiga. Dalarnas länsträdgårdsmästare Rudolf Larsson

Tidstypiska gravvårdar från 1900-talets början. Alla gravvårdar som syns ovan är hämtade från en priskurant som distribuerades av F L Hellströms stenhuggeri i Örebro 1915. Källa: Dalarnas museum

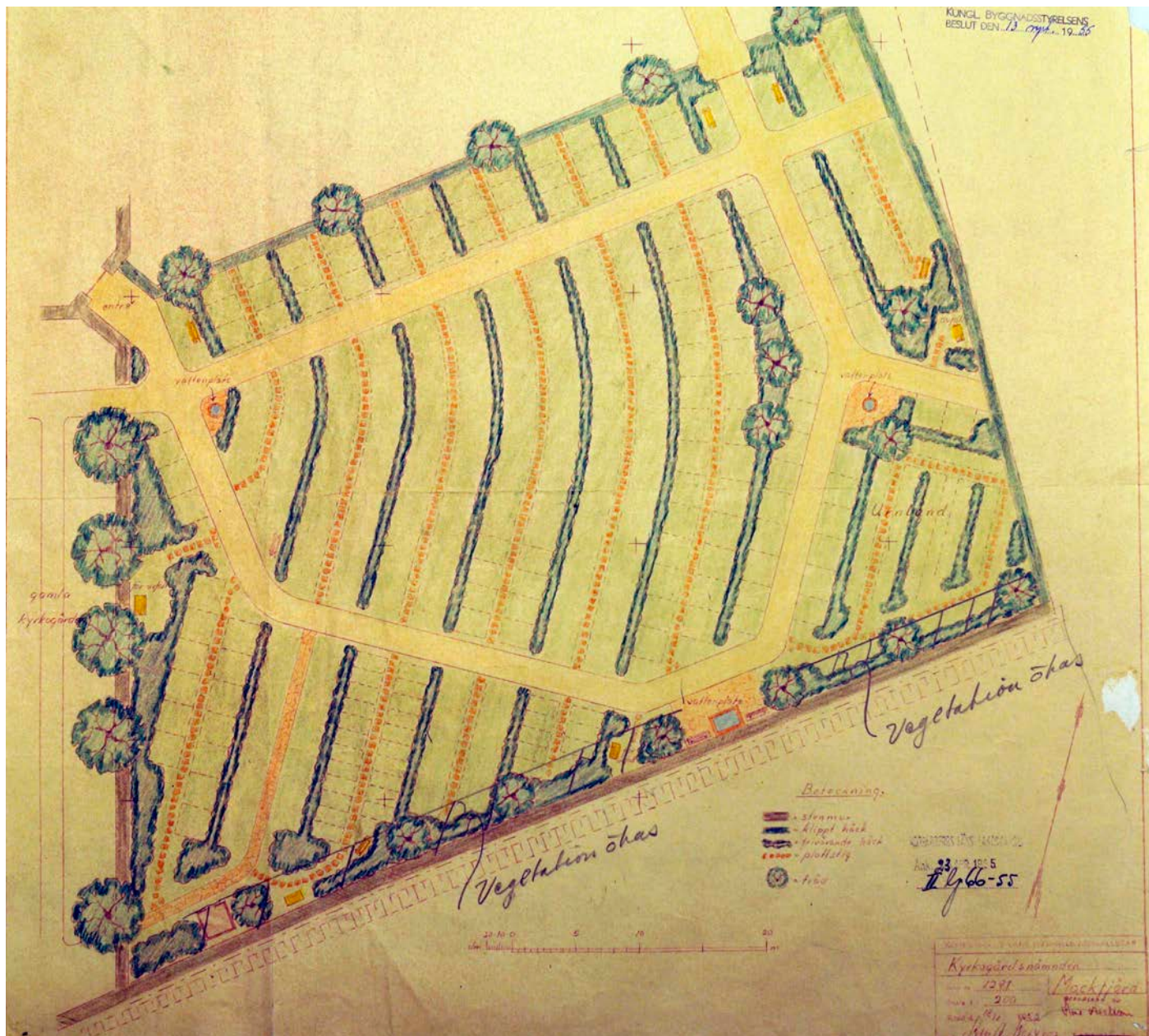
menade i en debattartikel från 1935 att de stora och påkostade gravmonumenten förvandlat kyrkogården till en taxeringskalender snarare än det sista vilorummet. Från och med 1920-talet ökade andelen kvadratiska bredlåga gravstenar på kyrkogårdarna, till stor del tack vare en intensiv kampanj driven av landets arkitekter, trädgårdsmästare och formgivare i hopp om göra kyrkogården till en mer sammanhållen och enhetlig miljö. De enhetliga gravvårdarna från den moderna epoken 1930-1980 har senare kritiserats för att vara enformiga och för att återspegla en påtvingande kollektivism, där samhället försvårade individuella uttryck och stöpte människor i samma form.

Gravvårdar i de allmänna varven

Den generella gravstenskronologin gäller främst gravvårdar och monument som placerats på enskilda gravar. De enskilda gravarna köptes för all framtid, troligtvis av personer som även kunde kosta på en tidstypisk gravvård i sten. Även om vissa personer sparade länge för att ha råd med en enskild gravrätt och en sten, är den generella gravstenskronologin i mångt och mycket en berättelse om ett välbärgat borgerskap.

I de allmänna varven, dit samhällets mindre bemedlade hänvisades, tilläts oftast inte några beständiga gravvårdar. Graven uppläts inte mer än 40 år, och därefter skulle gravvården avlägsnas. På grund av detta ökade troligtvis förekomsten av billiga men obeständiga gravvårdar i trä, betong och i vissa fall gjutjärn.

Då de allmänna varven i hög utsträckning varit föremål för stort förändringstryck ger dagens begravningsplatser ofta en missvisande bild av hur samhället och kyrkogården faktiskt såg ut i äldre tider. På Mockfjärds kyrkogård var områdena C, D och E allmänna varv, medans övriga ytor, främst längs kyrkmuren, uppläts mot betalning. Nästintill samtliga äldre gravvårdar i de gamla allmänna varven har avlägsnats, vilket lämnat kyrkogården med ett flertal större familjegravar och enstaka pampigare högreståndsgrovar, en utkomst som troligtvis inte speglar ortens faktiska befolkningsspektrum kring sekelskiftet 1900 eller längre tillbaks.

Ovan: Ritningsförslaget till östra kyrkogården 1955.

Modernismens kyrkogårdsideal

Från och med 1910-talet förde arkitekter och formgivare en intensiv debatt kring kyrkogårdarnas utformning. Det sena 1800-talets heterogena kyrkogårdsmiljöer kritiserades för att vara röriga och dominerade av serietillverkade och skrymmande gravanordningar i sten. Arkitekten och formgivaren Torsten Stubelius omnämnde exempelvis den Norra kyrkogården i Stockholm som;

"En stämningslös öde stenöken, utan rumsbegränsning. Ändlösa schackbrädsindelade fält, som till och med lida brist på träd och skylande planteringar. Öfverallt dessa fula kistliknande grafkullar, som störa sinnet, som väcka känsla af att den döde ligger därinne, ofvan jord, föga skyddad af lösa torvor. Det är sparsamt med gräsmattor, som åtminstone i någon mån kunde förmedla öfvergången med naturen; mest står marken lika tröstlöst jordsvart som de höga polerade granitvårdar, hvilka öfverallt bryta och irritera landskapets linjer, frott mot luften som de alltid stå. Det finns knappt ett monument med vacker form och vacker inskrift, få i lämpligt material, inga som lämpats för terrängen än mindre efter monumentet bredvid. Råast verkar själva vårdarna, alla dessa obelisker, afbrutna kolonner och träkorsformer i svart polerad granit, och nu som sista modet de på ena sidan polerade bautastenarna. Värst är kanske den vita marmorn." Zachrisson och Kempff, 2007, s. 80-81

Idealet om en sammanhållen och enhetlig gravplats fick starkt inflytande vid anläggandet av den östra kyrkogården.

Debatten utmynnade i ett nytt tänk kring kyrkogården som arkitektonisk miljö. Arkitekten Harald Wadsjö var en pionjär i sammanhanget, och propagerade för att kyrkogården skulle behandlas som en helhet. Nya gravvårdar i äldre områden skulle utformas så att de passade tillsammans med det befintliga beståndet, gärna med inspiration efter förindustriella, hantverksmässigt utformande gravvårdar. Gravvårdar i nya områden skulle utformas enligt moderna premisser av arkitekter och konstnärer. Wadsjö ansåg att den moderna kyrkogården skulle präglas av horisontell sammanhållning.

Gravvårdar i nytillkomna områden skulle helst placeras i enhetliga rader mot en fond i form av en mur eller en rygghäck. Rygghäckarna höll samman den horisontella linjen och skapade enhetlighet, samtidigt som de kunde även användas för att dela in kyrkogården i harmoniska och lugna rum. I de fall då tillämpning av rygghäckar inte var möjligt rekommenderades liggande hållar.²¹

Wadsjös idéer fick starkt genomslag på många kyrkogårdar runt om i Sverige. På Avestas kyrkogård finns ett antal exempel på områden som präglats av modernismens kyrkogårdsideal. De nyanlagda områdena som tillkommit på 1930- och 1960-talet försågs exempelvis med flera långa rygghäckar som skapade horisontell sammanhållning, samtidigt som gravvårdarnas storlek och utformning reglerades allt hårdare. Det ska dock nämnas att denna tanke kring användandet av rygghäckar och strukturerade gravkvarter funnits ända sedan det tidiga 1800-talet, om än i mindre utsträckning. Det var först vid 1900-talets början som utformningen av våra sista vilorum blossade upp i en rikstäckande debatt och kyrkogårdarna fick en mer etablerad utformningsstandard.

Exempel på personhistoriskt viktiga gravvårdar. Till vänster kyrkvaktmästaren Lars Holmbergs gravkors från 1925 på område G, och till höger ses lokalpolitikern Daniel Brandts familjegrav från 1946.

Reflektioner och källkritik

Det har inte varit möjligt att finna några större mängder sammanställd kunskap om de underliggande sociala sammanhang och strukturer som formade socknens tidiga historiska skeden. En stor andel av den historieskrivning som berör tiden före 1800-talets mitt inriktar sig främst på anekdoter, förenings- och personhistoria eller renodlad byggnadshistoria. Detta har medbringat svårigheter i att fånga en generell berättelse om hur bygden utvecklades, särskilt under en förindustriell period. Ovanstående berättelser bör därför inte ses som ett försök till att förmedla en komplett berättelse om Mockfjärds samhälle genom historien, utan som ett urval av historiska sammanhang som kan berätta något om bygden i förhållande till de strukturer som syns på kyrkogården idag.

Personhistoriskt viktiga gravvårdar

Kyrkogården innefattar ett antal gravvårdar som har höga personhistoriska värden. Det finns ytterligare information om dessa i rapportens bilagor, i anknytning till de gravvårdar som utpekats som personhistoriskt värdefulla. Informationen om personhistoriskt värdefulla gravvårdar har författats genom intervju med Lars Bing, tidigare kyrkogårdsvaktmästare vid Mockfjärds kyrkogård, samt genom boken Mockfjärd genom tiderna, utgiven av Mockfjärds hembygdsförening.

Personhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvårdar med personhistoriskt värde utgör viloplats till en för bygden känd, framstående eller tongivande person som många personer från trakten kan relatera till. Det kan till exempel röra sig om personer som bidragit till samhällsutveckling, kulturliv, nationellt kända personer, personer som blivit kända genom tragedier som skakat bygden, personer med koppling till tongivande näringslivsgrenar på platsen eller personer med nära kopplingar till kyrkogårdens framväxt och skötsel. Det är även viktigt att lyfta fram personer som tidigare inte fått plats i historien, här finns både barn, framstående kvinnor och minoritetsgrupper. Gravvårdar med personhistoria har mycket högt skyddsvärde och bör bevaras på befintlig plats i nuvarande utförande. Gravvårdarna som helhet är värdebärande. Namninskriftioner som hänvisar till den personhistoriskt intressanta individen är särskilt viktiga.

<i>Person</i>	<i>Gravnummer</i>	<i>Namn på gravvård</i>	<i>Bilaga/s</i>
Adde, Ulrika Augusta	2 G 5	U. A Adde, Ingrid	Bilaga 8, s.12
Brandt, Daniel	2 G 152-53	Daniel Brandt	Bilaga 4, s.32
Dahl, Torsten	2 G 252	Torsten Dahl	Bilaga 9, s.25
Frisell, Anders	2 G 44	And. Frisell	Bilaga 4, s.8
Forsgren, A. B . R	2 G 223	A. B. R Forsgren	Bilaga 7, s.9
Hedenfeldt, Axel	2 G 18	Axel Hedenfeldt	Bilaga 9, s.15
Hertzman-Ericson, Gurli	2 G 335	Gurli Hertzman-Ericson	Bilaga 3, s.7
Holmberg, Lars	2 G 99	Lars Holmberg	Bilaga 9, s.5
Mattsson, Kymmer Mats	2 G 3 A	Kymmer Mats Mattsson	Bilaga 8, s.11
Matsson, Kymmer Mats	2 G 155	K. M Matsson	Bilaga 4, s.21
Persdotter, Brita	2 G 61-62	Brita Persdotter	Bilaga 3, s.20
Roth, Anders	2 G 91	And. Roth	Bilaga 8, s.20
Sjöberg, Johan	2 N A 17	Johan Sjöberg	Bilaga 11, s.11

KÄLLOR

Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänst *Kartor, flygbilder och ortnamn* och används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618

Otryckta källor

Uppsala landsarkiv (ULA)

Diverse handlingar ur Mockfjärds kyrkoarkiv: *handlingar angående kyrkogården*

Tryckta källor

Andréasson, Anna, *Trädgårdshistoria för inventerare*, 1. uppl., Centrum för biologisk mångfald, Alnarp, 2007

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.), *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, MOVIUM-sekretariatet i samarbete med Institutionen för landskapsplanering, Sveriges lantbruksuniv., Alnarp, 1992

Boëtius, Gerda. *Sveriges kyrkor -Konsthistoriskt inventarium. Dalarne*, band 1. Svenska bokhandelscentralen AB. Stockholm. 1932

Eklund, Stig. *Glimtar från Gagnef -Förr och nu. ...från gagnemäns näs. Andra upplagan. 1991.*

Feltelius, Anna, *"Där livet inte längre finns måste döden få en mening": om begravningsplatsers funktion och gestaltning*, SLU, Institutionen för stad och land, Examensarbete, Uppsala, 2007

Forslund, Karl-Erik. *Med Dalälven -Från källorna till havet. Andra delen, Västra Dalälven. Nionde boken, Floda. Åhlén & Åkerlunds förlag, Stockholm. 1928*

Garmo, Sune. *Mockfjärds kyrka. Västerås stifts kyrkoberskrivningskommitté. Stockholm. 1997*

Gagnef och Mockfjärd -En hembygdsbok. Falu nya boktryckeri AB. Falun. 1952

Mockfjärds hembygdsförening. *Mockfjärd genom tiderna. 2012*

Nordvall, E, Witus. *Porträttgalleri från Dalarna. Skånetryckeriets förlag, Malmö. 1935.*

Svenska kyrkan. Västerås stift, *Julbok för Västerås stift, Utg., Västerås, 1905-1958 (Örtenblad, 1914)*

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans, *Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar*, Max Ström, Stockholm, 2001

Zachrisson, Torun & Kempff Östlind, Margareta (red.), *Ceremoniella rum*, Bebyggelsehistorisk tidskrift, Uppsala, 2007

Östling, Lars. *Gagnefs kyrka, En kortfattad beskrivning. Gagnefs kyrkoråd. 1999.*

Digitala källor

Om enskilda och allmänna gravar:

2018-01-24 <http://www.jkpglm.se/Kulturmiljo/Manadens-historia/Manadens-historia-13/februari/>

2018-01-24 <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkogardens-historia---fran-gravkullar-till-minneslundar>

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

E-adress

info@dalarnasmuseum.se

Telefon, växel

023-666 55 00